

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

PROF. DR. METİN AKAR'A ARMAĞAN

(Cilt/Volume: 5, Sayı/Issue: 4, Aralık/December 2021)

Kezban PAKSOY

Dr. Öğr. Üyesi., Niğde Ömer
Halisdemir Üniversitesi
kezbanpaksoy@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-9271-9052>

Taşlıcalı Yahyâ Bey'in Mesnevîlerinin Sebeb-i Te'lîf Bölümleri Üzerine Bir Değerlendirme

*An Assessment On Reason For Writing Parts of
Taşlıcalı Yahyâ Bey's Mathnawis*

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 01.10.2021

Kabul Tarihi/Accepted: 05.11.2021

Yayın Tarihi/Published: 30.12.2021

Atıf/Citation

PAKSOY, K. (2021). Taşlıcalı Yahyâ Bey'in Mesnevîlerinin Sebeb-i Te'lîf Bölümleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 5(4), 2253-2278.
<https://doi.org/10.34083/akaded.1003504>

PAKSOY, K. (2021). (2021). An Assessment On Reason For Writing Parts of Taşlıcalı Yahyâ Bey's Mathnawis. *Journal of Academic Language and Literature*, 5(4), 2253-2278.
<https://doi.org/10.34083/akaded.1003504>

Bu makale iThenticate programıyla taranmıştır.
This article was checked by iThenticate.

Öz

Mesnevî nazım şekli, her beyti kendi arasında kafiyeli olması ve beyit sınırlaması olmaması hasebiyle uzun anlatılması gereken konuların anlatımında en çok tercih edilen nazım şekli olmuştur. Müellifler ilmî, ahlâki, tarihî eserler ile hikâye ve efsane gibi konuları mesnevî nazım şekliyle kaleme almışlar, bazı şâirler beş mesnevî yazarak “hamse sahibi şâirler” olarak isimlerini edebiyat tarihimizde ön plana çıkarmışlardır.

16. yüzyıl klasik Türk edebiyatının önemli şahsiyetlerinden biri olan Taşlıcalı Yahyâ Bey’e bu şöhreti kazandıran husus divan sahibi olmasının yanında hamse sahibi de olmasıdır. Hamsesinde yer alan mesnevîleri incelediğimizde ise Yahyâ Bey’in şiire olan yeteneğini görmenin yanında özellikle sebab-i te’lif bölümlerinde onun hayatına ve iç dünyasına dair izleri de buluruz.

Bu çalışmada Taşlıcalı Yahyâ Bey’in hamsesinde yer alan mesnevîlerin sebab-i te’lif bölümleri mukayeseli olarak incelenmiştir. Hayatının farklı dönemlerinde kaleme aldığı mesnevîlerin yazılış sebeplerinin ortak yönleri ve ayrıştıkları hususlar tespiti çalışılmıştır. Yahyâ Bey’in okuyucuyla hasbihâl ettiğini de söyleyebileceğimiz sebab-i te’lif bölümlerinde yer alan beyitlerden hareketle biyografisine ve iç dünyasına dair hususlara da dikkat çekilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Taşlıcalı Yahyâ Bey, mesnevî, hamse, sebab-i te’lif

Abstract

Mathnawi is most preferred verse form to tell long subjects because it has no limit for couplet number and each couplets are rhymed in itself. Authors wrote their scientific, moral, historical, mythical texts and stories in mathnawi verse form. Some of them wrote five mathnawi and they became celebrity poets as “hamse authors” in Turkish literature history.

Taşlıcalı Yahyâ Bey, one of major poets of Turkish literature in 16th century, wrote a divan and five mathnawi, so he is a celebrity poet as a hamse author. If we study on his mathnawis we see not only his poetic talent also determine some knowledge about his life and state of mind.

In this artical, parts of reason for writing in Taşlıcalı Yahyâ Bey’s mathnawis are studied comparatively. As he wrote his mathnawis in different period of his life, similar and different aspects of reasons for writing are tried to determine. In these parts he seems as talking to readers about his life and mood so these discourses are pointed out.

Keywords: Taşlıcalı Yahyâ Bey , mathnawi, hamse, reason for writing

Giriş

Bir divan ve hamse sahibi olan Taşlıcalı Yahyâ Bey, 16. yüzyıl klasik Türk edebiyatının önemli temsilcilerinden biridir. Arnavutluk'un Dukakin ailesine mensup olan şâirin doğum ve ölüm tarihleri kesin olarak bilinmemektedir (Kaya, 2011, s. 156-157). Hayatı hakkındaki bilgileri tezkirelerden¹ edindiğimiz Yahyâ Bey, eserlerinde de yer yer kendisi hakkında bilgiler verir (Doğanyığıt, 1992, s. 60-63).

Devşirme olarak alınan Taşlıcalı Yahyâ, acemi oğlanlar ocağında ilme ve sanata olan ilgisiyle dikkat çeker, hayatının ilerleyen dönemlerinde bu alanlarda kendini geliştirir ve devrin ilim ve sanat çevrelerinde kendine yer edinir (Çavuşoğlu, 1986, s. 343). Bu durumu Gülşen-i Envâr adlı mesnevîsinde kendisi de dile getirir:

*Hem-dem olup ülim ü dâñalara
U° radı yolum niçe deryâlara*

*Kendümi fâ÷ıllara öldüm celis
Mürşid-i kâmillere oldum enis* (GE: 658-659)

Eserlerinde savaşlara da katıldığını bildiren Yahyâ Bey, dürüstlüğünün neticesi olarak birçok vakfın idaresiyle görevlendirilmiştir. Ancak uğradığı iftiharlar neticesinde bu görevlerinden alınan şâir, hayatının kalan döneminde kendini tamamen tasavvufa vermiştir. Bu süreçte yaşadıklarını Gülşen-i Envâr adlı mesnevîsinde dile getirmiştir. (Kaya, 2011, s. 156-157; Sağlam, 2016, s. 22-32).

İçinde Edirne ve İstanbul Şehrengizleri'nin de bulunduğu bir divan (Çavuşoğlu, 1977) sahibi olan Yahyâ Bey'in hamsesinde yer alan mesnevîler Mehmet Çavuşoğlu'nun tespit etmiş olduğu kronolojik sıralamayla Şâh u Gedâ (Yoldaş, 1993), Gencine-i Râz (Çınar, 2014), Yûsuf ve Zelihâ (Çavuşoğlu, 1979), Kitâb-ı Usûl (Alkaya, 1996) ve Gülşen-i Envâr'dır (Doğanyığıt, 1992) (Çavuşoğlu, 1986, s. 343-347).

Bilindiği üzere her beyti kendi arasında kafiyeli olması ve beyit sınırlaması olmaması hasebiyle uzun anlatılması gereken ilmî, ahlâkî, tarihî eserler ile hikâye ve efsane gibi konuların anlatımında mesnevî² nazım şekli tercih edilmiştir. Klasik Türk

¹ Taşlıcalı Yahyâ'nın hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Canım, R. (2000). *Latifi Tezkiretü'ş-şu'arâ ve Tabsiratü'n-nuzama (İnceleme-Metin)*. Ankara. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları; Eydurun Sungurhan, A. (2008). *Beyanî Tezkiretü'ş-şu'arâ*, Ankara. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları; Kılıç, F. (2010). *Meşâ'irü'ş-şu'arâ (İnceleme-Metin)*. İstanbul. İstanbul Araştırmaları Enstitüsü; Eydurun Sungurhan, A. (2009). *Kınalı-zâde Hasan Çelebi Tezkiretü'ş-şu'arâ*. Ankara. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları; Solmaz, S. (2005). *Ahdî ve Gülşen-i Şu'arâsı (İnceleme-Metin)*. Ankara. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

² Mesnevî nazım şekli hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ünver, İ. (1986). Mesnevî. *Türk Dil Kurumu Dergisi Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri)*, 430-563; Kartal, A. (2013). *Doğun'un Uzun Hikâyesi Türk Edebiyatında Mesnevî*.

edebiyatı sahasında yazılan mesnevîler tertip hususiyetleri bakımından benzerlik gösterirler. Her mesnevîde tamamı bulunmamakla birlikte klasik bir mesnevî tertibi şu bölümlerden oluşur:

1. Giriş Bölümü: Besmele, Tahmîd, Tevhîd, Münâcât, Na't, Mi'râc, Mu'cizât, Din Ulularına Övgü, Medh-i Çihâr-yâr-i Güzîn, Hz. Hamza ve Abbâs'a Övgü, Hz. Hasan ve Hüseyin'e Övgü, Dört Mezhep Kurucusuna Övgü, Aşere-i Mübeşşereye Övgü, On iki İmama Övgü, Diğer Din Büyüklerine Övgü, Şâirlere Övgü, Padişah İçin Övgü, Devlet Büyüğü İçin Övgü, Sebeb-i Te'lîf

2. Konunun İşlendiği Bölüm

3. Bitiş Bölümü: Allâh'a "hamd ü senâ" ve "duâ", Sultana övgü ve saltanatın devamı için dua, Şâirin eseriyle ve şâirliğiyle övünmesi, Tanınmış mesnevî şâirleri ve eserlerini anma, Şâirin eserine verdiği ad, Hasetçilere, acemi ve dikkatsiz müstensihlerle metni doğru dürüst okuyamayan okuyuculara yergi, bunların esere vereceği zarardan Allâh'a sığınma, Mesnevînin beyit sayısı, Mesnevînin yazılışıyla ilgili tarihler, Şâirin ismi, Mesnevî şâirinin yakınları ve sosyal çevresi hakkında bilgi, Okuyucudan hayır dua isteme, Mesnevînin vezni, Hazret-i Peygamber'e "salât" ve "selâm" (Kartal, 2013, s. 93-225).

Ahmet Kartal, Doğu'nun Uzun Hikâyesi Türk Edebiyatında Mesnevî adlı kitabında mesnevîlerin yazılma sebeplerini ise şu şekilde sıralar:

1. *Bir gece, Allâh'tan şâirin gönlüne gelen bir ilham dolayısıyla*
2. *Şâir düşünde veya kendi âleminde dalmışken, hâtiften gelen bir sesin ondan böyle bir mesnevî yazmasını istemesi*
3. *Rüyasında, kendisinden önce yaşayan büyük şâirlerden birinin görevlendirmesi*
4. *İnzivaya çekilen şâirin zaruret içindeyken ansızın gelen bir ilham vesilesiyle*
5. *Şâirin düşünde sultanı görmesi, sultanın ona neyinin olduğunu sorması. Bu düşün, şâirin şiirinin olup olmadığı tarzda tabir edilmesi dolayısıyla*
6. *Şâirin, bir mecliste dostlarıyla oturup sohbet ederken, onların zikri geçen konuda ondan bir eser yazmasını istemesi*
7. *Şâirin, hamse yazma isteği, dostlarının bu yolda onu teşviki*
8. *Şâirin, bir mecliste dostlarıyla oturup meşhur bir mesnevîyi okurken, arkadaşlarının ondan benzer bir eser yazmasını istemesi*
9. *Şâirin, yeis içinde geçen ömrüne hayflanıp isminin bâkî olması için bir eser yazmak istemesi*

10. Şâirin, eline geçen “Deşt-i Kıpçak” veya “Tatar dili”nde yazılmış bir eseri Türk diline kazandırmayı istemesi

11. Zamanın sultanı veya başka bir devlet büyüğünün, yabancı dilde yazılmış beğendiği bir eserin, Türk diline kazandırılmasını bizzat şâirden istemesi

12. Önceden tercüme edilen eserin pek yararlı olmadığı, bu işten anlamayanların Türkçe'ye lâyıkıyla aktaramayacağını, bu işi en iyi kendisinin yerine getireceği düşüncesi

13. Kendisini himaye edecek bir kişi arayan şâirin, hâmî bulunca ona bir eser hediye etme kaygısı

14. Dönemin hükümdarına ithaf etmek için

15. Şâirin arkadaşının şâirdeki şiiriyet yeteneğini fark edip, ona bir eser yazarak sultana sunmasını tavsiye etmesi

16. Şâirin, hikâye kahramanı ile kendi yaşantısı arasında ilgi kurması

17. Subh-ı sâdik vaktinde, şâirin elindeki kalemin dile gelip kendisinden böyle bir eser yazmasını istemesi

18. Bir şâirin, kendi mesnevîsine nazire yazılamayacağı iddiasına karşı

19. Sultanın, Hüsrev ü Şîrin tarzında bir kitap araması, şâirin bu tarzda bir eser yazarak sultana arz etmek istemesi

20. Sultanı övmek için

21. Sultanın gönlünü açmak ve onu hoşnut etmek için

22. Durumunu sultana arz ederek bir makam elde etmek için

23. Yârâna yani “Mevlevîlere” hediye etmek için

24. Şâirin, babasının isteği üzerine (Kartal, 2013, s. 137-138)

Çalışmamıza konu olan Taşlıcalı Yahyâ Bey'in hamsesinde yer alan mesnevîlerin sebeb-i te'lif bölümleri göz önünde bulundurulduğunda içeriklerine göre sebeb-i te'liflerini şu başlıklar altında ele almak yanıltıcı olmaz:

1. Şâirin, bir mecliste dostlarıyla oturup sohbet ederken, onların zikri geçen konuda ondan bir eser yazmasını istemesi: Şâh u Gedâ

Mehmed Çavuşoğlu'nun, Yahyâ Bey'in ilk mesnevîsi olduğunu söylediği (Çavuşoğlu, 1986, s. 346.) Şâh u Gedâ mesnevîsinin sebeb-i te'lif bölümü sonbahar mevsiminin tasviriyle başlar. Yahyâ Bey, sevgilisinden ayrı düşmüş âşığın hâli ile hazana ermiş bağın hâli arasında benzerlik kurar. Yaprakların sararıp dökülmesi, ağaçların çıplak kalmaları, gül ve çiçeklerin solması, bülbülün susması, hasılı bahar mevsimi ile gelen canlılık ve diriliğin hazanla *fenâ bulmasını* dile getirir.

*Bir dem irişdi bā° a fa´l-ı ≈azān
úġıŕoa fi´l-meşel dem-i hicrān*

*Beñzi zerd oldı sebzenüñ güyā
úřŕ ile rüy-ı úřıŕ-ı řeydā*

*æaldı eřcār cümleten úiryān
™anki divāne-i °am-ı cānān*

(Şāh u Gedā, 456-458)

...
*~ā´ılı cümle sebze-i dünyā
úřŕ-ı ~ aŕ ile bulmuş idı fenā*

*Cemúolup bir yire nice yārān
İder iken bu ülemi seyrān*

*úřŕoa ma~ú´ idı olan kelimāt
Mürde-dil olana virürdi ≈ayāt*

(Şāh u Gedā, 464-467)

Yahyā Bey, bir hazan mevsiminde dostlarıyla tabiatı seyredirken, sohbet ölü gönülleri bile diriltlen aşk üzerine gelir. Dostlardan biri, aşkı anlatıp Ferhad'ın aşk ile geride iyi bir isim bıraktığını; dostlardan başka biri, aşk tekkesinin pirinin Mecnûn olduğunu; bir diğeri de Vâmık'ın âlemde sadık âşık sayılacağını ileri sürer:

*Biri taúrif idüp didi Ferhād
æodı ´oñında úřŕ ile eyü ad*

*Biri Mecnûn durur didi ol dem
Tekye-i úřŕoa pir-i piř-øadem*

*Biri eydürdü úřŕ ile Vāmıŕ
Oldı ülemde úřıŕ u ´ādıŕ*

(Şāh u Gedā, 468-470)

Yahyā Bey bu sözleri işittiğinde hoşuna gitmez ve itirazen adı geçen âşıkların birer zevksiz zampara (*bī-mezāŕ u zen-pāre*) olduklarını, bunların çaresiz ve dertli âşıkların gizli aşk sırlarını ve sevgilinin âşık üzerinde oluşturduğu hâl ve o hâllerin verdiği çöşkülleri bilemeyeceklerini ifade ederek eksik akıllıların âşklarının hiç anlatılmaması gerektiğini söyler:

*İşidüp sözlerin didim ne úceb
Baña Δoř gelmedi bu sözler hep*

*Bir alay bī-mezāŕ u zen-pāre
Bir alay derd-mend ü bī-çāre*

*Ne bilür sırr-ı úřŕ-ı pinhānı
Ne bilür vecd ü ≈āl-i cānānı*

*Lâyîş oldur ki hiç olmaya naol
æi 'a-i úşø-ı nâoisâtü 'l-úøl*

(Şâh u Gedâ, 471-474)

Yahyâ Bey mesnevîsinin devam eden beyitlerinde gerçek âşığı tasvir eder. Şâire göre, gerçek âşığın çektiği aşk derdinden gözüne uyku girmez. Gerçek âşık, servi boylu bir güzeli sevmeli ve düştüğü aşk derdine Hz. Eyüb gibi sabrederek genç bir güzele köle olup beden ve ruh aynasını parlatmalıdır. Hakikî sevgilinin aşkından hüzne düşen birinin hâlini ne Hüsrev ne de Şîrin anlar; âşık o sevgilinin gamzesine tutulsa bu durumundan ne Leylâ ne de Mecnûn hoşlanır. Gerçek âşık sabırlı olur, sevgiliyi öpmek ve ona sarılmak derdine düşmez. Sadık âşık için sevgiliye kavuşmak, ona sadece merhaba diyebilmektir. Bundan fazlasının kabalık olduğunu bu kabalığa da izin verilip müsamaha gösterilmeyeceğini bildirir.

*úÁşîş oldur ki úşøı ile müdâm
Eyleyüp uydıyü gözine ≈arâm*

*Seve bir servi boylu ma≈bübı
Derd-i úşøınuñ ola Eyyüb 'ı*

*Vire mirâit-ı cism ü câna cilâ
Bir cilâsın cüvâna bende ola*

*úşø-ı ma≈büb ile kim olsa Δazın
Añlamaz anı ` üsrev-i Şîrin*

*` amze-i ≈üba kim olur meftûn
Oldı menfûrı Leyli vü Mecnûn*

*úÁşîş olanda `abr olur pişe
Öpmek ü øøçmaø olmaz endişe*

*úÁşîş u `adıø olana mu≈aø
Merhabâdur vi `âl-i yâr ancaø*

*Andan artu° a yoø durur destür
` ilzet olmaz bu babda maüñür*

(Şâh u Gedâ, 475-482)

Yahyâ Bey, bu görüşleri ileri sürdüğünde dostları söylediklerine hak verirler. İçlerinden biri şâire hitaben; “Ey benzersiz yeteneklerle donanmış dost! Haydi, gidip şiir denizine dal ve oradan bize özel mücevherler getir ve bahsettiğin aşkı anlatan öyle bir kitap yaz ki bütün zevk sahipleri o kitabı, el üstünde tutsunlar. Dediğin gibi, bu kitabın konusu bir kadına duyulan bildik aşk hikâyelerinden biri değil, bilakis genç bir delikanlının özge hikâyesini anlatmalı” der.

*Bu sözi söyleyince anda hemân
Sözime kââl oldı hep yârân*

*İçlerinden birisi öldü nidâ
Didi iy maürifetle bi-hemtâ
Yüri var ba~r-i na@ma ol °avvâ´
Getür ortaya nice gevher-i Δä´*

*Bir kitâb eyle úşø ile peydâ
Anı el üzre ıtatar zürefâ*

*Dilüne alma zen ~ikâyetini
Söyle bir nev-cüvân rivâyetini*

(Şâh u Gedâ, 483-487)

Şâirin dostu, hayalindeki aşk kitabının niteliklerini sıralamaya devam eder: Bu kitap, okudukça can bülbülünün ağlayacağı gül gibi taze bir eser olmalı, baştan başa aşkı anlatmalı, her bir harfi sevdıyla dolmalı ve âşğın aşk macerasıyla çektiği âhlardan kara saçları ağarıp beli iki büklüm bükülmelidir. Eserdeki elifler; âşğın zayıf bedeni gibi görülemeyecek kadar ince olmalı, cim harfi; elinde külüng tutan Ferhad'a benzemeli, dal harfi; her dalı aşk derdini yüklenen bir ağaca dönüşüp yâr derdinden uzak düşmemelidir. Ra harfleri hilale benzemeli ve aşk esrikliğini devamlı artırmalı, sad harfi; ağlamaktan Ferhad'ın gözleri gibi ağarmalı, ayn harfi; Mecnun'a benzeyip başı bülbüllere yuva olmalı, her bir kaf harfi; derd dağı olmalı ve külüng gibi aşkın Kaf dağıni ikiye ayırmalıdır. Lamı, güzelin aşk kancası olmalı, mimi; güzel kokulu kakülü andırmalı, nunlar; gam vadisindeki Mecnun gibi hüznün eteğini elden bırakmamalıdır. Şiir denizi bir derya olduğuna göre, ya harfleri de bu aşk kitabının hayret gemisine benzemelidir.

*Gül gibi söyle taze bir divân
A °laya oøuduøça bülbül-i cân*

*Ola cümle ~urüfi pür-sevdâ
Kendüzin ide úşø ile peydâ*

*Mâcerâdan beyâð ola siyâh
Âh-ı üşşøla sanki çarΔ-ı dü-tah*

*Elifi incelikde ola Δayâl
æâmet-i üşşø-ı øaüf-mişâl*

*Şekl-i cim ol kitâb-ı raünâda
Beñzeze tişe ile Ferhâd'a*

*Dal ola derd-i úşøa her dalı
Derd-i dilberden olmaya Δâli*

*Râları benzeye hilâle tamâm
Artura bu cünûn-ı úşø müdâm*

*A ° lamaødan ° am ile niteki 'äd
A ° ara 'anki dide-i Ferhäd
úAynı Mecnûn 'a benzeye güyä
Başı bülbüller äşiyânı ola*

*Küh-ı derd ola anda her bir øaf
æafi úşø arasında ola şikâf*

*Lâmi øullâb-ı úşø-ı dilber ola
Mimi bir kâkül-i muânber ola*

*Vâdi-yi ° amda nitekim Mecnûn
Dâmen-i ~üzni øoymaya her nûn*

*Ba~r-i na@muñ ki oldu bir deryä
Keşti-i ~ayret ola yâlar aña*

(Şâh u Gedâ, 488-500)

Dostu şâire bu şekilde nasihat edince dalgalı bir deniz gibi coşkunluk duyduğunu ve besmeleyle kalemi eline alıp bu mesnevîyi yazmaya başladığını söyler:

*Baña bu resme pend idince hemân
Cuşâ geldüm niteki ba~r-i revân*

*Besmeleyle alup elüme øalem
İbtidâ eyledüm kitâba o dem*

(Şâh u Gedâ, 501-502)

Şâh u Gedâ'nın sebeb-i te'lif bölümünün son beyitlerinden de anlaşılacağı gibi Yahyâ Bey bu mesnevîsini dostlarının ricası üzerine yazmıştır. Dostlar tarafından eserde bulunması istenen özellikler, aslında şâirin de yazmak istediği mesnevîde olmasını arzu ettiği özelliklerdir. Bu beyitler vesilesiyle şâir aslında kendi eserini övmekte, konusunun daha önce işlenmemiş bir konu olduğunu vurgulamakta, her bir harfinin ayrı bir güzellik ve anlam taşıdığını belirtmekte ve kendisinin de şiir denizine dalıp cevherler çıkaran usta bir şâir olduğuna işaret etmektedir.

2. Şâirin, yeis içinde geçen ömrüne hayıflanıp isminin bâki olması için bir eser yazmak istemesi: Gencîne-i Râz

Gencîne-i Râz mesnevîsinin sebeb-i te'lif bölümü de sonbahar mevsiminin tasviri ile başlar: Şâir bir zamanlar, deli gönlünü gece gündüz bahar çiçekleriyle eğler iken, o güzelim güllere sonbaharın ecel gibi yetişmesiyle benizlerindeki kanın ecel korkusuyla uçup gittiğini, yeşilliklere hazan derdinin sirayet ederek yüzlerini hasta gibi sararttığını ifade eder. Bu durum karşısında bülbüllerin gönüllerini gül

sevgisinden geçirerek gül bahçesini terk ettiklerinde meydan yaygara koparak inip kalkan kargalara kalır.

*Dil-i divânemi ezhâr-ı bahâr
Bir zamân egler iken leyl ü nehâr*

*Güllere irdi ecel gibi Δazân
Uçdı ol Δavf-ıla beñzindeki oan*

*Sebzeye derd-i Δazân itdi ° ulüvv
Çehresi 'ayru gibi oldı 'aru*

*Bülbül-i gülşen olup ehl-i ferâ°
Evc-i âdem oaloar idi ba° da zâ°* (Gencîne-i Râz, 381-384)

Mevsimin hazana ermesiyle bütün arzular fani olup eşrefi altınlara benzeyen nergis sararıp solar. Zamanenin bahar üstüne öfkeyle hazanı salması üzerine hazan yelleri haramiler gibi ağaçları soyup soğana çevirirler. Bu durumda bahçenin manzarası kıyamete erişmiş gibi yıldıza benzeyen bütün goncaları yere döker. Hazan yapraklarının dallarından kopması sûrun çalındığı günün manasını aşikâr eder. Gül bahçesine kuzgun ve kargalar üşüşünce zanbağın elinde tuttuğu nöbet borazanı yere düşer. Kara kargaların gül bahçesinde toplanmaları mahşer yerini dolduran günahkarları andırır. Her çiçek gözlerini yumarak helak olup ölür ve başlarına zamanenin eli toprak bırakır. Çınar bu korkuyla dizinin bağı çözülerek elindeki tesbihi yere düşürür. Ağaçların bütün yaprakları solup üst üste ağaç altına dökülerek bir ayak bin ayak üzerine gelmiş gibi bir kesafet oluşturur. Sanılır ki İsrafil yeşillikleri ortadan kaldırarak kıyamet sûrunu çalmıştır.

*Oñmaduolı° a idüp cümle heves
Eşrefisini çürütđi nergis*

*Eyleyüp devr-i zamân Δıřm u ° aΔab
™ıydı eşcârı ≈arâmi gibi hep*

*™anasın irdi dem-i rüz-ı oiyâm
' onca yılduzları döküldi tamâm*

*ŞâΔı terk eyler-idi berk-i Δazân
Maúni-i yevm-i nefir oldı úyân*

*Gülşene zâ° u za° anlar üřđi
Zanbaoun elde nefiri düşđi*

*Bâ° ı seyr eyler idi zâ° -ı siyâh
™nki maşşer yerini ehl-i günâh*

*Her çiçek yumdı gözün oldı helâk
Başına dest-i zamâne oodı Δāk*

*Oldı bu Δavf-ıla bi-ñoat ü zār
Elde tesbi~ini düşürdi çenār*

*Şecerüñ yapra° ı cümle °oldı
Bir aya° üzre biñ aya° oldı*

*Sebze cemüyyetini oıldı øatil
Çaldı °ürin °anasın İsrâfil*

(Gencîne-i Râz, 385-394)

Şâir baharın hazana dönüşmesindeki faciayı müşahede edince hayrete düşerek uzun müddet bu hâlet içerisinde gözleri yaşlı kalır. Gözünün önündeki bu büyük dram karşısında hayatın fâniliği konusunda ibret gözü açılan şâir birden bire bu izlenimin kendisinde uyandırdığı yeni bilinç üzerinden konuşmaya başlar. Bu değişim şâirin gaflet gözünü kapatıp ibret gözünü açmasına vesile olur ve şâir gaflet gözüne hitaben şöyle seslenir: Ey asi ve ümmetlerin kınadığı gâfil, hayat nice bin yıl sürse bile sonunda ecel eli ona ölüm kadehini içirir. Gül gibi güzelliğine benzer olmasa bile bir gün hazanın soğuk eli ona ulaşır. Kıvrım kıvrım kaküllerin sümbül olsa bile akbet yerin kara toprak olur. Varsayalım ki bedenin yasemin yaprağı gibi ince ve zariftir, işin sonunda ona da kefen biçilir.

*Bu temâşâya øalurken ~ayrân
Yaşla øoldı gözüm nice zamân*

*Kendü gözüme Δiñb itdüm o dem
Didüm ey ü° i vü mezmüm-ı ümem*

*Nice biñ yıl ola ger tömr ü ~ayât
İçirür dest-i ecel cäm-ı memât*

*Gül gibi olmasa ~üsnüñe bedel
İrişür fa° l-ı Δazândan °ovu° el*

*Sünbül olursa daΔı ñurrelerüñ
üAöbet Δāk-i siyâh oldı yerüñ*

*Æitalum cismüñ ola berk-i semen
Tñrılır ädir-i kâr aña kefen*

(Gencîne-i Râz, 395-400)

Şâir gaflet gözü sembolü üzerinden hayatın hakikî manasını kavramayan aymazlara gül bahçesi unsurlarına benzeyen gençlik ve güzelliğin sonunun nereye varacağını söyledikten sonra bu ibretleri yeterli sayarak varoluş ve yokoluş karşısında

yeterince uyardığını düşündüğü muhatabına öğüt verme yolunu seçer: Kim ki ardında güzel bir eser bırakırsa adını kıyamete kadar yaşatmış olur.

*Kim ki 'oñında øoya Δüb eser
Adını ≈aşre degin zinde ider*

(Gencîne-i Râz, 401)

Şâir bu umumî öğüdü verdikten sonra kendisi de güzel bir eser bırakmak ve adını kıyamete kadar yaşatmak amacıyla kurgusunun benzeri olmayan bir eser yazmaya karar verir. Güzel bir kitap yazmaya uğraşır viran gönülleri mamur etmeyi hedefler. Bundan kasdı da hayrile anılmaktır. Onu okuyanlar o kitap vesilesiyle bilmediklerini bilerek şâirin adını yaşatacaklardır.

*İbtidâ øıl yüri bir tedife
Ki mişâl olmaya ol ta 'nife*

*Bir kitâba durişüp øıl âbâd
İdeler tâ ki seni Δayr-ıla yâd*

*Oøiyup aduñı i≈yâ øılalar
Niceler bilmedüğini bileler*

(Gencîne-i Râz, 402-404)

Zihni, insanların okuyup bilmediklerini öğreneceği ve onu adını hayrile anacakları eşsiz bir eser yazma düşüncesiyle meşgul iken, akşam vakti olur ve gayret kadehiyle mest olan şâir uykuya dalar. Dünyâ âleminden cân âlemine geçtiğini söyleyen şâir, gönül gözüyle görmeye başlar ve karşısında dört bir yanı nûruyla dolduran bir zât görür. Gördüğü zât, sözü bülbül gibi son derece fasîh olan, yüzü gül gibi güzel ve gönle rahatlık veren, başındaki yeşil sarığı sanki Sidre'nin başında yurt tutmuş bir dudu kuşuna benzeyen, peygamberlerin ululuk ve yüceliğinin kulu ve velilerin de dergâh kapısının tozu olduğu Hz. Peygamber'dir. Rüyasında Hz. Peygamber'i görmenin şevkiyle kendinden geçen şâir, hayret içinde kalır ve rüyadan uyanır. Rüyasında gerçekten Hz. Peygamber'i gördüğünü, yalan söylediğinin düşünülmemesini ister ve gördüklerinin hayal olmadığını vurgular. Gözünü açtığı anda etrafa bakar, sabah olmuştur, Şâir hemen bir azîze gider ve rüyasını anlatır. O aziz, şâirin rüyasını en güzel şekilde ta'bîr eder. Azîz kişi Allâh'a tevekkül ederek Kur'ân'ı açar ve tefe'ül eder. Bu tefeülden şâirin kısmetine *yâ Ya≈yâ Δüzi'l-kitâbe bikuvvetin ve âteynâhu'l≈ükme 'abiyyen*³ âyeti çıkar. Azîz kişi şâirin hem rüyasını hem de falını tabir eder, duyduğu tabirin şevkiyle geri dönen şâir önce Allâh'a şükreder ardından seher vakti hemen çalışmaya başlar, Allâh bu güzel işi mübarek etsin ve güzel bir eser olsun dileğiyle hemen mesnevîsini yazmaya başlar.

*Eyledüm çünkü bu efkârı tamâm
Âutdı kâfür yüzini ünber-i şâm*

³ “Ey Yahyâ! Kitâb'a kuvvetle sarıl.” (dedik) ve daha çocuk iken ona hikmet verdik.” Meryem 12.

Oıyup süre-i ve 'l-leyli melek
Secdeye vardı namâz içre felek

Bu şøuz cüz felege 'unüi İläh
™nasın eyledi bir cild-i siyâh

üÁlemin úaynına ol şeb güyâ
Ku~l-i şâm-ıla `udâ virdi cilâ

Cân göziyle göricek ol şâmı
Beni mest eyledi ° ayret câmı

Yoluma geldi benüm reh-zen-i ΔÄb
Dide-i @hirime a'dı ~icâb

Geçdüm iölim-i fenâdan ol ân
Münkesif oldu baña ülem-i cân

Evc-i eflâke rücüüeyledi rü~
İrdi gönül gözine fet~ ü fütü~

Eyledi baña tecelli bir Yât
Ældı envârı ile cümle cihât

Sözi bülbül gibi ° âyetde fa'î~
Yüzi gül gibi 'afâ-baΔş u melî~

Sebz destârı başında güyâ
Äütidür oıldı ser-i Sidrede câ

Enbiyâ bende-i üzz ü câhı
Evliyâ Δäk-i der-i dergâhı

Yaüni kim ülem-i maünide úyân
Düşüme girdi benüm faΔr-ı cihân

Şevøden yavı øilup kendüzümi
~ ayret aldı o zamânda gözümü

Açdı cânım gözünü bu rüöyâ
İşidün eylemeyün ~aml-ı riyâ

~ aø bilür vâøüi ~älümdür bu
™nmasun kimse Δayälümdür bu

Uyanup şevø-ıla mänend-i çeräø
Yaødî gönülüm onı nâr-ı firäø

Eyledüm cânib-i efläke na@r
Gün ø° up geldi @hür itdi sezer

Rüzdan perde-i @lmet gitdi
™b~1 'ädik yaøasın çäk itdi

Ele zerrin øalem aldı Δurşid
Oldı ülem aña evräk-ı sefid

ÇarΔa yazılma° için bu ta~rîr
Felegi mühreledi mihr-i münir

™anasın Δäce-i mihr-i Δäver
Şämdan Rûma o gün øldi sefer

Bir üzize varup ol la~@ hemän
Eyledüm väøüamı cümle beyän

Väøüa sırrını taørir itdi
A~sen-i vech-ile taübir itdi

Cänib-i ~aøøa tevekkül øldi
Açdı æurüni tefeül øldi

Himmat øldi baña ~aødan °äyet
Geldi fälumda benüm bu äyet

æavlühü-Teälä ya Ya~yä Δüzi'l-kitäbe bikuvvetin ve äteynähu'l-~ükme 'abiyyen

Gördi Δoş geldi baña fäl-i şerif
Didi vaü@eyleyüp ol Yät-ı la~f

Ädemün äyinesidür rüöyä
Hüner ü üybını eyler peydä

üAmel-i 'älihüne ey Yät-ı cemil
™le~ä şekline olur tebdil

Meskenet var-ise gönülünde nihän
Olur ol äyinede äb-ı revän

*Eyleseñ sehv ü Azaıyla günâh
Görinür anda mekân zeşt ü siyâh*

*iUcb-ıla fiil-i ° aðab od olur
Mütekebbir 'ıfatı dūd olur*

*'âm olan nesne @ihür itse müdâm
Fiil-i nâ-puhteñi eyler ülâm*

*Şirret ü Yem müsâvi vü yalan
Görinür göziñe Anzır u yılan*

*Yırtıcı 0ısmı úayân olsa eger
Ecelün 'üretidür eyle ~aYer*

*Bañâ bu vech-ile ol kân-ı vefâ
Cümle taubiri didi icmâla*

*Diñledüm sözini idrâk itdüm
Şevø-ıla Añnuma ø° ru gitdüm*

*Eyledüm ~amd ü senâ ' affâra
Başladum vaøt-i se~erden kâra*

*Bäreka 'llâh zihî kâr-ı şerif
Ki İlâhî ola tedif-i la#f*

(*Gencine-i Râz, 405-442*)

Hayatın fâniliğini idrak edip ardında güzel bir eser bırakarak adını kıyamete kadar yaşatmak isteyen şâiri yazma konusunda harekete geçiren hadise ise Hz. Peygamber'i rüyada görmesidir. Hz. Peygamber'in rüyada görülmesi, bu rüyanın neye delalet ettiğini öğrenmek için Kur'ân'dan tefe'ül edilmesi ve tefe'ülde çıkan âyetin şâirin kitap yazmasının hayırlı olacağına dair olumlu bir işaret içermesi şâiri bu mesnevîyi yazmaya başlama hususunda harekete geçirmiştir. Şâirin eserinin adını Gencine-i Râz (*sır hazinesi*) koymasını bu manevî olaylarla ilişkilendirebiliriz.

3. Subh-1 sâdik vaktinde, şâirin elindeki kalemin dile gelip kendisinden böyle bir eser yazmasını istemesi: Kitâb-1 Usûl

Yahyâ Bey'in Kitâb-1 Usûl mesnevîsini yazma sebebi ise kalemin dile gelip böyle bir mesnevî yazmasını söylemesidir. Bir gün tan vaktinde gün henüz ağarmamışken kalem âh edip inler. Kalem den gelen sesi duyan şâir, bu hadisenin etkisiyle Hakk'a döner ve şevkle aralıksız sema etmeye başlar. Kalem, şâire *heveslerine düşkün olanların başı* diye hitab ederek, isyan derdine deva olmasını ve Hakk'ı unutmuş olanları unutup adlarını anmamasını, onlara sırlarını açıklamamasını, bu kişilerin

şâirin kıymetini anlamayacağını söyler. Aklını yitirmiş çılğınlara itibar etmemesi ve dünya ehli olanlara bağlanıp duman gibi belalara meyletmemesi hususunda nasihat eder. Kaleme göre Yahyâ Bey'in yapması gereken, devlet büyüklerinin kapısını bırakıp bir derviş kapısına bağlanmak ve su gibi alçakta bulunmaktır. Siyah sakalı artık beyazlamaya başlayan Yahyâ Bey'e kalemin ikazı, aklını başına toplaması ve eceli düşünerek dünya işlerinden el etek çekmesi gerektiği yönündedir.

*Meger 'ub~ı 'âdıkda bir gün úyân
Olmadan øalem øıldı âh u fi°ân*

*İşitdüm ney-i Ââmeden bir 'arir
Hemân cenâb-ı ~aøø'a döndüm faøir*

*Geyürdi baña şevøden bir libäs
Semâüeyledüm bi-~ad ü bi-øiyäs*

*Didi iy hevâ ehline pışvâ
Yüri derd-i ú'yâna eyle devâ*

*Unut anı yâd eyleme dââmä
Ki ~aø cânibini unutmuş ola*

*O ~ayrâna fâş itme esrârüñi
Ne øadrüñi añlar ne miødârüñi*

*O mecnùn u şeydâ ki yüz øaydı var
Muøayyed olup eyleme iütibâr*

*Mülâzım olup ehl-i dünyälara
DuÂân gibi meyl itme belälara*

*Ekâbir øapusın øo dervişe var
™ gibi gel alçaøda eyle øarâr*

*A° arma° a yüz şıtdı øara 'aøal
Yaøındur ecel yormıya mübte Yêl*

(Kitâb-ı Usûl, 316-325)

Devamında gelen beyitlerin ise biyografisi göz önünde bulundurulduğunda Yahyâ Bey'in hasbihâli niteliğinde olduğunu söyleyebiliriz. Kalem, şâirle konuşmaya devam eder ve Hz. Ali gibi yiğitlik gösterse de devlet büyüklerinin ona deli diyeceğini, yiğitlik gösterenlerin aşağılanacağını ve namuslu olanlardan yüz çevrileceğini hatırlatır. Şâire yiğitlik meydanında dert ile yok olmaktan çekinmemesini zira silahın yiğitlik göstergesi olduğunu söyler. Kalem şâire; doğruluk ve adaletle yapmak istediklerinin boşa gittiğini, yiğit ve âlimlerin kıymetlerinin bilinmeyeceğini, İbn Sina gibi bir âlim olsa da yetim gibi hor görüleceğini anlatır. Yüz ciltlik kitap yazsa da kıymeti bilinmeyecek, eserlerine hasetçiler tarafından

kerpiç kadar değer verilmeyecek ve sahaftan aldı diye iftira edilecektir. Bu kötü durumun çaresi ise kâmil kişilerin kıymetinin bilinip hürmet gösterilmesidir. Bu hürmet ve rağbet neticesinde âlimlerin sayıları artar ve bu sayede her yer bahar gelmiş gibi güzelleşir.

*Bahâdırlık itseñ mişâl-i úAli
Ekâbir ≈uðúrında aduñ deli*

*Şecâuat idenlerden i° mâð olur
Kimüñ úrú var andan iúâð olur*

*' am ile helâk olma° a oılma şek
Bahâdırlıguñ úrúdur bir tüfek
Bahâsı bilinmez bahâdırlaruñ
Kemâlinde her fende mâhirlertüñ*

*Senüñ istiâmetlerüñ dâçmâ
Sözüñ ÷° rısı budur oldı hebâ*

*Eger bü úAli deñlü olsañ úalim
Yirinür yürürsin mişâl-i yetim*

*Eger söyleseñ yüz mücellid kitâb
Olur œadri mânendi Δıřt-ı türâb*

*Kitâbı süΔanlarlar e#âfdan
™nurlar 'atun aldı 'ah~âfdan*

*Kemâl ehlini arturur iúibâr
Bahâr ile ziyet bulur her diyâr*

(Kitâb-ı Usûl, 326-334)

Ey bülbül feryad edip inle, kâmil kişiler kimsesiz kaldı ifadeleriyle aslında bize içinde bulunduğu durumu anlatan şâir yine kalemin dilinden kendine nasihatte bulunur ve kıymetini ancak arif olanların anlayacağını, padişahın da irfan ehli şâirlere ulu nazar edeceğini dile getirir. Kaleme göre şâir, **úAsâ en tu≈ıbbü**⁴ ayeti gereğince davranıp kendisine kıymet verilmeyen yere gitmemelidir. Cahillerin şâire hürmet etmemelerinin bir ehemmiyeti yoktur zira ona ariflerin gösterdiği hürmet yeterlidir. Çünkü doğru olan kişiyi doğru olanlar, Rüstem gibi olanları da Rüstem gibi olanlar bilir. Güzel nitelikleri olan sultan da ariflere büyük kıymet verir ama dertle çekilen âhın dumanı insanı ağlattığından hâlini arz etmek de kolay değildir.

⁴ “Savaş –hoşunuza gitmediği halde- size farz kılındı. Bazen hoşunuza gitmeyen bir şey, sizin için hayırlı olabilir ve **hoşunuza giden bir şey** de sizin için kötü olabilir. Allah bilir, siz bilmezsiniz.” Bakara 216.

*Fi°ân u enin eyle ey ûndelib
Kemâl ehli øaldı ziyâde °arib*

*Saña Diffet olan yire varma gel
ûAsâ en tu~ibbû ile ol ûmel*

*Ne var ~ürmet itmezse nâ-dân saña
Yiter úzzet-i ehl-i úrfân saña*

*Aña eyle ikrâm ile iltiyâm
Bile øadrüni hem-çü mâh-ı 'iyâm*

*Yarar kimse añlar øılıç âdemi
Bilür Rüstem-i Zâl olan rüstemi*

*' u'û'â ki sul~ân-ı 'â~ib-hüner
İder ehl-i úrfâna üli-na@r*

*øolay olmaz ammâ ki iûâm-ı ~âl
Seni a°ladur död-ı âh-ı melâl*

(Kitâb-ı Usûl, 335-340)

Bu beyitlerle aslında kendi hâlini arz eden şaire kalem, bu dünyada yadigâr kalması için bir eser yazmasını söyler. Adı olup henüz kendi olmayan o kitabı yazmaya başlamasıyla, gönül dilinden cevherler saçacak, ariflerin okuyacağı bu eserden konuşuldukça dünya şenlik ferahlık bulacaktır. Gönül ehli olan kişiler, bu eserin kıymetini bilecek ve sabah akşam koynunda taşıyacak, eserin yeri okuyanların gönlü olacaktır.

*Yüri ol kitâba dürüş az u çøø
Ki îanoâ gibi adı var kendü yoø*

*Cihân Ängâhında ol yâdgâr
Ola dil dilinden cevâhir-ni~şâr*

*Gele 'o~betinden cihâna 'afâ
İde ehl-i úrfânla mer~abâ*

*øoya øoynına ehl-i dil 'ub~u şâm
Yüri 'adr ola øanda varsa müdâm*

(Kitâb-ı Usûl, 341-345)

Şâirin bu eserinden bir beklentisi daha vardır ve bunu da şu beyitte ifade eder:

*Aña şâh-ı ülem iderse nigâh
ûnâyet ider saña bi-ıştübâh*

(Kitâb-ı Usûl, 346)

Eğer âlem şahı olan padişah, bu esere nazar ederse şâire inayet edeceğine şüphe yoktur. Yahyâ Bey, sultanın bu eseri okuyup beğenmesi hâlinde kendisini muhakkak mükafatlandıracağını ifade eder. Bu ifadeden hareketle şâirin bu eseri yazmaktaki amaçlarından birinin de padişahın lutfuna ulaşarak eski günlerindeki makam ve itibarına tekrar kavuşmak olduğunu ileri sürebiliriz. Kalem, bu eserin şâire gerekli manevî terbiyeyi vermesini ve vuslata ermesini sağlamasını ümid ettiğini dile getirir. İştittiği bu sözler üzerine şâirin gönlünde olgunluk güneşi doğmaya ve dili de kalem gibi söylemeye başlar. Böylece her okunduğunda adı ilelebed hayrile anılacak ve ölümsüz bir eser yazmış olarak yaşayacaktır.

*Ümidim budur bu Kitâb-ı U'ûl
Seni terbiyet ide ûnde'l-vu'ûl*

*Bu oavl ü oararı idüp iAtiyâr
Zebânum söze başladı Dâmevâr*

*Gönül maşrıõından idüp irtîsâl
Âilüüeyledi âftâb-ı kemâl
Aña öldi dimek Δaẗâdur Δaẗâ
Sözi oõına adı îyâ ola*

(Kitâb-ı Usûl, 347-350)

4. Şâirin, hikâye kahramanı ile kendi yaşantısı arasında ilgi kurması: Yûsuf u Zeliâ

Taşlıcalı Yahyâ Bey'in, Yûsuf u Zeliâ mesnevîsini yazma nedeni, gençliğinde yaşadığı bir aşk macerasını bu hikâyeye ilişkili görmesidir. Şâir mesnevînin sebeb-i te'lif bölümünde; gençlik yıllarında yaşadığı bir aşkı ve bu aşk yüzünden düştüğü perişan hâlleri anlatır. Yaşadığı bu aşk serüveni neticesinde Mısır'a gider ve o diyarın güzelliğine hayran olması üzerine bu güzel diyara ait bu meşhur hikâyeyi şahsî macerasıyla birleştirerek bir de kendisi yazmak ister.

Genç iken bir aşka tutulan şâir bu aşk ile rüzgâr gibi diyar diyar gezer. Sevgiliye kavuşma fırsatı yüz gösterdikçe bu duruma takat getiremeyeceğini düşünerek vuslat ihtimalinden kaçır. Aşktan harab olmuş canının visale tahammül edemeyeceğinden dolayı yâr ile sohbet etmekten kaçınır. Yârin konuşması durumunda öylesine hayran olur ki bu durumunu âb-ı hayat içen Hızır'ın kendinden geçmesine benzetir. Bu hayranlık hâlinde iken şâir bir idrak geçişini tecrübe eder. Tam o esnada hakikî sevgili yüzündeki örtüyü açar ve şâir aşk sırlarına vâkıf olur. Gözünden gaflet tozları silinerek hangi yöne baksa sevgiliyi görür. Aşk ateşi büyüdükçe kavuşmanın soğuk suyu onu söndüremez. Hâli de gözyaşları gibi perişan olur ve içindeki büyük aşk denizi dalgalanır. Aşk elinden yaşadığı bu hâller neticesinde terk-i diyar ederek Şam'a gider.

*Cüvân iken olup úşõ ile mu'âd
Yelerdüm bu havâda nitekim bâd*

*Teveccüh eyledükce rüy-ı vu 'lat
æaçardum øalmaz idi bende ðøat*

*Murädum olmaz idi 'o~bet-i yär
Döyemezdi vi 'äle cân-ı bimär*

*Tekellüm eylese ~ayrân olurdu
Ol Äb-ı ' ıÖr ile bi-cân olurdu*

*Bu ~äletde baña keşf oldu esrär
Niöäbından açıldı çihre-i yär*

*Silindi dideden °aflet °ubärü
Neye baøsam görürdüm anda yäri*

*Ziyäde olsa när-ı üşø ~äli
Söyündürmez anı vu 'lat zülâli*

*Yaşum gibi perişân oldu ~älüm
Temevvüc itdi deryä-yı celälüm*

*Çıoup terk-i diyär itmek göründi
Gözüm øible-nümäsü Şäma döndi*

(Yûsuf u Zelihâ, 282-290)

Yüreğindeki aşk acısıyla önce Şam'a oradan da Ken'an iline gitmiş ancak buralarda gönlü bir teselli bulmamıştır. Sonunda Mısır'a giden şâir Mısır'ın ve Nil'in güzelliğine hayran olarak buraların güzelliklerini ve güzellerini ayrıntılı bir şekilde anlatır. Bu hayranlığın neticesinde bu Yûsuf şehrinin kendisine bir hâl verdiğini ve aşk ateşinin sıradan sözlerini değerli sözler hâline getirdiğini söyler. Böylece Yûsuf u Zelihâ adlı eserini yazmaya başlamış ve bir aşk macerasının bütün ayrıntılarını yetkinlikle dile getirmiştir. Bu hikâyeyi yaşadığı bir macerayı muhataba anlatma usulüyle işlediğini söyleyen Yahyâ Bey, ondan sadece okuyucunun değil kendi divane gönlünün de bir ders aldığını belirtir.

*Bu Yûsuf şehri virdi baña bir ~äl
Sözümü äteş-i üşø eyledi øäl*

*Didüm Yûsuf Zelihânuñ kitâbın
Beyân itdüm cemî'ü-i fa 'l u bâbın*

*Faøire ~asb-i ~äl oldu bu øı ' 'a
Dil-i divânem andan aldı ~ı ' 'e*

(Yûsuf ve Zelihâ, 329-331)

Yahyâ Bey, bu eseri gençlik yıllarında yaşadığı bir aşkı ve bu aşkın kendisinde beliren hâllerini anlatmak amacıyla yazdığını bildirir. Bu bildirimden hareketle

olgunluk döneminde yazdığı bu eserle gençlere aşk konusundaki deneyimlerini aktarmak gibi bir amaç güttüğü de düşünülebilir. Ayrıca ikili aşk konulu mesnevîlerden Yûsuf u Zelihâ'yı yazmayı tercih etmesinin sebebi, yaşadığı aşk macerasında kendisini Yûsuf'la, sevgilisini de Zelihâ'yla özdeşleştirmiş olması ihtimal dâhilindedir. Bu durumda kendi hikâyesini onlarla özdeşleştirerek bir Yûsuf u Zelihâ mesnevîsi yazmak istediğini söylemek yanıltıcı olmaz.

5. Dervişlere seyr ü sülûk yolunu öğretmek amacıyla mesnevî yazılması⁵: Gülşen-i Envâr

Gülşen-i Envâr mesnevîsinin sebeb-i te'lif bölümü şâirin kendisi hakkında verdiği bilgilerle başlar. Arnavut asıllı olduğunu ve sülalesinin Arab diyarından gelip Taşlı vilayete yerleştiğini, Osmanlı tarafından devşirme alındığını, böylece hem iyi bir asker olarak yetiştiğini hem de ilim ve irfan çevrelerinde yer bulduğunu dile getirir.

Arnavudun ≈a'ları vü begleri
Nes-i oadimüm Duoa'in begleri (Gülşen-i Envâr, 639)

Mülk-i úArâb'dan ki firâr itdiler
Âaşlu vilâyetde oarâr itdiler (Gülşen-i Envâr, 650)

Aldı çıoardı beni ehl-i °azâ
™nki ≈acerden güher-i bi-bahâ

æıldı beni `âlhø-ı kevn ü mekân
Bende-i efgende-i úOşmâniyân

æıldı sipâhi beni şâh-ı güzün
Eyledi a'≈âb-ı yemine oarin

Hem-dem olup ülim ü dânelara
Kendümi fâvillara oıldım celis
Mürşid-i kâmillere oldım enis (Gülşen-i Envâr, 639-648)

Ulaştığı makamlarda kendini çekemeyenler tarafından haksızlıklara uğradığını dile getiren şâir sonunda tasavvufa yöneldiğini belirtir ve *seyr ü sülûku* anlatmak için böyle bir eser yazdığını söyler:

Pâdişâh-ı devr-i zamân üüoibet
Virdi baña mertebe-yi tevlîyet

⁵ Bu madde, Kartal'ın sebeb-i teliflerin yazımıyla ilgili belirlediği 24 maddelik çerçeveye uymamaktadır. Bu hususun da 25. madde olarak ilave edilmesi düşünülebilir.

*Gerçi baña @ılm-i ú@ım itdiler
úÁıbetü 'l-emri @ám itdiler*

*Oldı murâdum ki sülûkum diyem
Gördüğümü bildigümi söyleyem
Tâ ki bile her kişi úynü 'l-ya'ın
Niçe imiş meretebe-yi sâlikin*

*™fılerüñ vecdile ≈âlâtunı
Va≈detüni keşf ü kerâmâtunı*

*Añlamayan úşıøa tefhim idem
A≈sen-i tedbir ile ≈âlim idem*

*Ba≈r-i meüniye mişâl-i øalem
Kendümi yüz vechile °avväs idem*

*Sırr-ı seriri dil-i nürâniyân
Olsa lisân-ı øalemümden beyân*

*Uydı bu tedbire dil-i pür-Đuşüü
Eyledi tedif-i la≈fe şurüü*

(Gülşen-i Envâr, 657-687)

Yahyâ Bey, bu mesnevîyi yazmaktaki amacını tasavvuf yoluna yeni giren dervişlere seyr ü sülûku anlatıp, onları bu konuda bilgilendirmek olarak ifade eder. Böylece herkes sâlikin mertebelerinin neler olduğunu tam anlamıyla bilecek, tasavvuf ehli kişilerin hâllerini, makamlarını, sırlarını, kerâmetlerini anlamayan âşıklara anlatmış ve öğretmiş olacaktır. Bu amaçla gönlü huşu içinde bu güzel eseri yazmaya başlamıştır. *Mânâ denizine kendimi kalem gibi dalgıç eyleyeyim, sırları kalemimin dilinden açıklayayım istedim* ifadesiyle zımnen kendinin mânâ alemindeki makamını da bildirmiş ve yolun sırlarına vâkıf olduğunu işaret etmiştir.

Sonuç

Yahyâ Bey'in mesnevîlerinin sebep-i te'lif bölümlerini toplu olarak değerlendirip mukayese edecek olursak ilk mesnevîsi olan Şâh u Gedâ'da hayat ve aşka dair düşüncelerini görürüz. Beşerî aşkı bir heves olarak gören şâir, beşerî aşk peşinde koşanları da *Bir alay bî-mezâø u zen-päre/Bir alay derd-mend ü bî-çäre* olarak niteler. Gerçek aşkın, gizli olan sâdik aşk olduğunu söyler. Yahyâ Bey'in aşk mefkûresinde vuslat yoktur. Bu hususu hem Şâh u Gedâ hem de Yûsuf u Zelîhâ mesnevîlerinde dile getirmiştir.

Yahyâ Bey aşk konusundaki bu düşüncelerinden dolayı arkadaşlarının Mecnûn, Ferhad ve Vâmık'ı övmelerini eleştirmiş ve yine arkadaşlarının isteği üzerine konusu

beşerî aşktan uzak, kadın unsurunun çıkarıldığı, bir *nev-cüvanın* macerası olan Şâh u Gedâ mesnevîsini yazmıştır.

Şâirin aşk hakkında ifade ettiği bu düşünceleri hayatında da etkili olmuş, gençlik yıllarında düştüğü bir aşktan kaçmak için Şam'dan Mısır'a uzanan bir terk-i diyâr serüveni yaşamıştır. Beşerî aşkı uzak durulması gereken bir heves olarak gören şâirin ikili aşk hikâyesi olan Yûsuf u Zelihâ mesnevîsini yazmasını ise hikâyeyi kendi aşk hikâyesi ile özdeşleştirmesine bağlayabiliriz. Şâir, tıpkı Hz. Yusuf'un başta Züleyha'dan kaçtığı gibi, gençliğinde düştüğü aşka teslim olmamış ve sevgiliden kaçmıştır. Ayrıca diğer aşk hikâyelerinin kahramanları olan Mecnûn, Ferhad ve Vâmık'ı eleştirirken Hz. Yusuf'u eleştirmemesinin sebebini onun peygamber olmasına bağlayabiliriz.

Burada üzerinde durulması gereken bir diğer husus da şâirin aşk konusundaki düşüncelerinin seyridir. Şâh u Gedâ'da beşerî aşkı uzak durulması gereken bir heves olarak gören ve bu konuda eser yazmak istemeyen şâir Yûsuf u Zelihâ'da beşerî aşk olarak başlayan ancak daha sonra hakikî aşka dönüşen bir hikâyeye anlatmıştır. Bu durumu yaşının ilerleyip artık aşka ve kendi macerasına dışardan bakacak bir yaş ve olgunluğa gelmesiyle, gençliğinde yaşadığı aşk macerasını uzak bir anı olarak anmasıyla ve aşka dair düşüncelerinin değişmesiyle açıklayabiliriz.

Kitâb-ı Usûl mesnevîsinin sebeb-i te'lif bölümünde ise şâir kalemin dilinden didaktik bir dille konuşarak hem kendine hem de okuyucuya nasihat vermektedir.

Gencîne-i Râz ve Şâh u Gedâ mesnevîlerine hazan tasviriyile başlaması hayatındaki kırılmalarla alakalı olarak düşünülebilir. Ancak doğa güzelliklerinin ve şen insan topluluklarının anlatıldığı Yusuf u Zeliha'daki tasvirler bunlarla zıtlık gösterir. Bu zıtlığın sebebini gönlü yaralı şâirin düştüğü aşk derdinden kurtulması olarak düşünebiliriz.

Yahyâ Bey'in son yazdığı mesnevî olan Gülşen-i Envar'ın sebeb-i te'lif bölümünde ise şâir diğer mesnevîlerinden farklı olarak kendi biyografisi hakkında bilgiler verir. Soyunu, ulaştığı makamları, bu makamlardan uzaklaştırılmasını nihayet her şeyden el etek çekip dergâha sığınmasını ve tamamen tasavvufa yönelmesini anlatır. Şâir olmanın yanında hem bir asker hem de devlet adamı olan Yahyâ Bey'in biyografisi göz önüne alındığında hayatıyla ilgili olarak anlattığı bu değişim çizgisi bize Türk kültüründeki *alp* tipinden *eren* tipine geçişi hatırlatmaktadır. Bu bildirimden hareketle şâirin hayatının ileri dönemlerindeki hâlini bir tür *alp-eren* olarak niteleyebiliriz.

Yahyâ Bey'in mesnevîlerinin sebeb-i te'lif bölümlerinin ortak özelliği olarak hepsinin hasb-i hâl niteliği taşıdığını söyleyebiliriz. Şâir bu bölümlerde çeşitli konulara dair kendi düşüncelerini dile getirdiği gibi bizzat başından geçen olayları da anlatmış ve bize biyografisine dair hususi bilgiler vermiştir. Bu bölümlerde dikkat

eken diğer bir husus da Yahyâ Bey'in Şâirliğiyle fazlaca vünmesidir. Mesnevîlerinin sebep-i te'lif bölümlerinde, mânâ denizinden mücevherler çıkardığını söyleyen Şâir, her bir harfi ayrı bir anlam derinliği taşıyan eşsiz eserler yazdığını, bunları da ancak ariflerin anlayıp takdir edeceklerini dile getirmektedir. Bu da bize Yahyâ Bey'in eserlerine biçtiği değeri göstermektedir. Ancak her bir mesnevîyi yazıŐ sebebi farklıdır: Şâh u Gedâ'yı dostlarının isteği üzerine; Gencîne-i Râz'ı dünya hayatın fâniliğini idrak edip ardında güzel bir eser bırakarak adını kıyamete kadar yaşatmak istemesi üzerine; Yusuf u Zelihâ'yı gençlik yıllarında yaşadığı aşk macerası neticesinde Mısır'a gitmesi ve oraya duyduğu hayranlık neticesinde; Kitab-ı Usûl'i kalemin dile gelip ona böyle bir eser yazmasını söylemesi üzerine; Gülşen-i Envâr'ı ise girdiği tasavvuf yolunda sülûk esnasında öğrendiklerini anlatmak amacıyla yazmıştır. Mesnevîlerin sebep-i te'lif bölümlerini toplu olarak değerlendirdiğimizde; eserin yazılış sebebini bildirmenin yanında Şâirin hayatına dair bilgiler verdiğini , kendi duygu ve düşünceleriyle ruhsal hâllerini dile getirdiğini ve okuyucuya nasihatlerde bulunduğunu söyleyebiliriz.

Kaynaklar

- Alkaya, M. A. (1996). *Taşlıcalı Yahyâ Kitâb-ı usûl*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İnönü Üniversitesi.
- Canım, R. (2000). *Latîfî Tezkiretü'ş-şu'arâ ve tabîratü'n-nuzama (inceleme-metin)*. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Çavuşoğlu, M. (1979). *Yahyâ Bey Yûsuf ve Zelîhâ tenkidli basım*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Çavuşoğlu, M. (1986). Yahyâ Bey. *İslam Ansiklopedisi* (C XIII, 343-347). MEB Yayınları.
- Çınar, B. (2014). *Taşlıcalı Yahyâ Bey Gencîne-i râz inceleme tenkitli metin indeks*. Kesit Yayınları.
- Devellioğlu, F. (2016). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lûgat*. Aydın Kitabevi.
- Dilçin, C. (1983). *Yeni tarama sözlüğü*. TDK Yayınları.
- Doğanyigit, İ. (1992). *Taşlıcalı Yahyâ Bey Gülşen-i envar*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Erciyes Üniversitesi.
- Eyduran Sungurhan, A. (2008). *Beyanî Tezkiretü'ş-şu'arâ*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Eyduran Sungurhan, A. (2009). *Kınalı-zâde Hasan Çelebi Tezkiretü'ş-şu'arâ*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Gürel, Ş. (2002). *Kur'ân-ı Kerîm ve açıklama yüce meâli*. Sağlam Yayınevi.
- Kartal, A. (2013). *Doğu'nun uzun hikâyesi Türk edebiyatında mesnevî*. Doğu Kütüphanesi Yayınları.
- Kaya, B. A. (2011). Taşlıcalı Yahyâ. *TDV İslam Ansiklopedisi* (C XL, s. 156-157). Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kılıç, F. (2010). *Âşık Çelebi Meşâ'irü'ş-şu'arâ (inceleme-metin)*. İstanbul Araştırmaları Enstitüsü.
- Kurnaz, C. ve Yazıcı, T. (1997). Hamse. *TDV İslam Ansiklopedisi* (C XV, s. 499-500). Diyanet Vakfı Yayınları.
- Sağlam, A. (2016). *Taşlıcalı Yahyâ ve Hamse'si*. Grafiker Yayınları.
- Solmaz, S. (2005). *Ahdî ve Gülşen-i şu'arâsı (inceleme-metin)*. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

- Ünver, İ. (1986). Mesnevî. *Türk Dil Kurumu Dergisi Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri)*, s. 430-563.
- Şentürk, A. A. ve Kartal, A. (2017). *Üniversiteler için eski Türk edebiyatı tarihi*. Dergâh Yayınları.
- Yoldaş, K. (1993). Taşlıcalı Yahyâ Bey Şâh u gedâ (inceleme-metin) [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İnönü Üniversitesi.